

755

003

20

40/2000

ՀԱՅՈՑ ՏԱՌԻ ԳԻՒՏՆ ՈՒ ՅԱՂԹԱՆԱԿՐ

(Բազումով Խ. Յարութի կեանքի ԷՍՏՈՑ ԳԻՒՏՆ, Քիզմիլեան մրցանակով պատկած նշանաւոր աշխատքի կից)

ըր հետ, որովհետև այդպիսի մի հրաշալի ստեղծագործութիւն միմիայն աստուածների գործը կարող էր համարել: Օրինակ՝ եգիպտական աւանդութիւնը գրի սկզբնաւորութիւնը վերագրում է Տաուֆին, որ միկնոյն ժամանակ լեզւի և խօսքի աստուածն էր, զարգացրեց աստղագիտութեան, երաժշտութեան արեւսաները և գտաւ ձիթենին: Բարեւական աւանդութիւնը գրի ստեղծագործութիւնն ընծայում է Օանէսին, որ

Ա.

զգբրի պատմութեան մէջ գրի սկզբնաւորութիւնը սովորաբար վերագրում են աստուածներին կամ այնպիսի մարդկանց, որոնք յարաբերութիւն ունէին աստուածների հետ, որովհետև այդպիսի մի հրաշալի ստեղծագործութիւն միմիայն աստուածների գործը կարող էր համարել: Օրինակ՝ եգիպտական աւանդութիւնը գրի սկզբնաւորութիւնը վերագրում է Տաուֆին, որ միկնոյն ժամանակ լեզւի և խօսքի աստուածն էր, զարգացրեց աստղագիտութեան, երաժշտութեան արեւսաները և գտաւ ձիթենին: Բարեւական աւանդութիւնը գրի ստեղծագործութիւնն ընծայում է Օանէսին, որ

մի էակ էր՝ կէսը մարդ, կէսը ձուկ: Ըստ չինական աւանդութեան՝ նրանց գիրը գտաւ Փօհիւն. մեքսիկացիներն իրենց գրի գիւտը վերագրում են Կետուալիօտալ աստծուն: Իրանական աւանդութիւնը գրի սկզբնաւորութիւնը վերագրում է Տահմուրաթ արքային, որին յաջողեց գիրը զևերի ձեռքից կորզել, որովհետև թէև բարի ոգիներն արգէն վաղուց գտել էին գիրը, սակայն զևերի ձեռն ընկնելով՝ անյայտ էր մնացել մինչև Տահմուրաթի ժամանակը: Յունաց գրի գտնողն է հանդիսանում Կաղմոսը, որ Փիւնիկիայից է գալիս: Գոթական գրի գիւտը գերմանական աւանդութիւնը վերագրում է Ուլֆիլասին, թէև յայտնի է, որ Ուլֆիլասը ոչ թէ նոր գտաւ գոթական տառերը, այլ հին գերմանական լուսնի կոչւած նշանները կատարելագործեց՝ պակասը լրացնելով և յունական այբուբենին մօտեցնելով:

Այս աւանդութիւններից էլ երևում է, որ գրի ստեղծագործութիւնը մի անհատի գործ չէ. մարդկութիւնը շատ փորձերից յետոյ միայն պէտք է կարողանար ձեռք բերել այն, ինչոր այսօր մեզ համար սովորական է գարձել: Գրի սկզբնաւորութեան մասին վերոյիշեալ աւանդու-

թիւնները թէև արտաքուստ առասպելներ են, սակայն եթէ մի փոքր խոր գննենք դրանց, կրտեսները, որ մօտենում են ճշմարտութեան: Վերջենք օրինակ եգիպտացոց և յունաց աւանդութիւնները. թէև առասպել է թուում, որ Տաուֆն է գտնում եգիպտական գիրը, լեզուն, աստղագիտութիւնը, երաժշտութիւնը և այլն, սակայն կարող է պատահած իրողութեան ձևակերպել, եթէ ընդունենք, որ Տաուֆ անւան տակ ծածկւած է եգիպտական քրմական դասակարգը: Անկասկած է նոյնպէս, որ փիւնիկեցոց գիրը Յունաստան փոխադրող Կաղմոսը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ մի նոր կրօն, որ Փիւնիկիայից Յունաստան տարածւեց՝ իր հետ միասին տարածելով նոյնպէս և փիւնիկեան այբուբենը:

Մասնաւորելով մեր խօսքը հայոց գրի մասին, պէտք է ասենք, որ միկնոյն երևոյթն է կրկնում: Մեր պատմութեան մէջ անթափանցելի քողով է ծածկւած հայոց գրի զարգացման ընթացքը. մեզ անյայտ է թէ՛ երբ սկսեցին հայերը սեպհական գիր գործածել և երբ դադարեցին: Միայն այնչափ կարելի է եզրակացնել, որ ունեցել ենք սեպհական տառագիր, սակայն այս գիրն չորրորդ դարի վերջերին գործածութեան մէջ չըլինելով՝ բոլորովին մոռացւել էր: Ըստ մեր ազգային աւանդութեան՝ հայոց այբուբենն էլ գտնւում է հրաշքով. «ոչ քնած ժամանակ, ոչ էլ արթուն»:

Քրիստոնէութիւնը մուտ գործելով Հայաստան, իր հետ միասին ներմուծեց նաև յունական եւ ասորական գիրը և հալածեց տեղական գիրը, որ ամուր կապելով շղթայւած էր կապաշտութեան հետ: Համարեա պատմական օրէնք է, որ իւրաքանչիւր նոր կրօնի հետ ազգերն ընդունել են նաև նոր գիր. փիւնիկեցոց այբուբենը տարածւեց Յունաստանում Փիւնիկիայից բերւած մի կրօնի հետ, իսլամութիւնը տարածեց ամեն տեղ արաբական նեսնի կոչւած գիրը. հովմէական գիրը տարածեց արևմտեան Եւրոպայում սբ. գրի հետ, ինչպէս նաև դեանապարի և պալի կոչւած գրերը Հնդկաստանում:

Սակայն յունաց և ասորոց գրերի տիրապետութիւնը երկար չէր կարող տևել Հայաստանում, որովհետև քրիստոնէայ եկեղեցու եռանդուն պաշտօնեաները չըբաւականանալով ազգային կրօնի ոչնչացմամբ՝ ձգտում էին նաև ազգային լեզուն խախտել՝ եկեղեցու պաշտամունքը յունարէն և ասորերէն լեզուով կատարելով: Ազգն

ըմբռնեց այդ գրութեան վտանգաւոր լինելը և դրա առաջն առնելն իր կենսական ինքզիրը դարձնելով՝ ամեն կերպ աշխատեց վերականգնել ազգային գիրը, լեզուն և գրականութիւնը: Այս գաղափարով տոգորւած հայ սերնդի մեծ ներկայացուցիչներն էին Սահակ Պարթեւը եւ Մեսրոպ Մաշտոցը:

Կարծես Նախախնամութեան կարգադրութեամբ է լինում, որ չորրորդ դարի վերջին մասն ունենում են երկու մեծ հայ ներկայացուցիչներ, որոնք իրանց հանձարով և միահամուռ ուժով գլուխ բերին այն մեծ գործը, որ ժամանակակից սերնդի իրէպին էր: Այդ հանձարները վերականգնելով հայոց սեպհական գիրը և դրա միջնորդութեամբ տարածելով ամբողջ հայ աշխարհում ազգային եկեղեցու և դպրութեան հաւատարիմ մշակներ, այնպիսի ծառայութիւն արին իրենց հայրենիքին, որ անզուգական է մեր պատմութեան մէջ: Չըպէտք է մոռանալ նոյնպէս, որ քրիստոնէական ուսման տարածման և ժողովրդականացման գաղափարը հայոց գրի վերանորոգման ամենամեծ շարժառիթներից մէկն էր: Սուրբ Մեսրոպը թողնելով արքունի պալատը, շրջում է Հայաստանի բոլոր անկիւնները և քառասուն և հինգ տարի շարունակ քարոզում և աւանդում է քրիստոնէութեան հետ նաև ազգային գաղափարը, ազգային եկեղեցիով ազգային ներքին կապ է հաստատում և ամեն տեղ դրպրոցներ բաց անում:

Թէ հայ աշխարհը համարեա չորս դար առաջ էր տեսել իր անդրանիկ քրիստոնէայ առաքեալներին և մօտ մի դար առաջ ընդունել իսկապէս քրիստոնէական վարդապետութիւնը, սակայն սբ. Մեսրոպը ներկայանում է ոչ թէ միայն իբրև նոր Առաքեալ քրիստոնէական եկեղեցու, այլ նաև իբրև հարազատ գաւակ Հայաստանի: Նրան յաջողեց վերականգնել ազգայնութեան գաղափարը, որ ճնշւել էր քրիստոնէական վարդապետութեան ազդեցութեամբ: Նա կարողացաւ քրիստոնէական գաղափարը կապակցել մայրենի գրի և լեզւի հետ՝ խրախուսելով թէ կաթողիկոսից և թէ թագաւորից: Մայրենի գրի և լեզւի ամբողջ Հայաստանում տարածւելուն մեծապէս նպաստեց սբ. Մեսրոպի և Վարդանի զեսպանութեան աջողութիւնը Բիւզանդիոնում: Այս աջողութիւնը պէտք է նկատւի իբրև մեր պատմութեան ամենանշանաւոր զէպքերից մէկը. եթէ սբ. Մեսրոպին արգելէր յունաց բաժնի Հայաս-

տանում ևս տարածելու հայկական գիրն ու լեզուն, հասկանալի է թէ այդպիսով առաջացած պատակաբանութիւնը որչափ փաստաւոր պէտք է լինէր նոր սկսած գործի համար:

Բ.

այ ազգն ընդունելով քրիստոնէութիւնը, ոչ թէ միայն իր հին կրօնը կորցրեց, այլ և նրա ազգայնութեան զարգացման ուղին խանգարեց. ազգային բանաստեղծութիւնն ու առհասարակ գրականութիւնը սերտ կերպով շղթայուած էին կրօնի հետ և այդ իսկ պատճառով նոր եկեղեցու պաշտօնեաներն ամեն ճիգ թափեցին դրանց հետքը ջնջելու: Եւ որպէսզի այդ խիստ զգալի չլինի ժողովրդի համար, նրանք հանրի տեղ նոր և քրիստոնէական գաղափարներ պարունակող երգեր տարածեցին ժողովուրդի մէջ: Մեր եկեղեցական նոր պաշտօնեաները մեծ մասամբ օտարներ լինելով ոչինչ զգացումն չէին կարող ունենալ հայոց ազգայնութեան գաղափարի համար, այդ պատճառով անխնայ ոչնչացրին այն ամենը, ինչոր կապած էր հայոց հին կրօնի հետ: Նրանք վանքեր և դպրոցներ հիմնելով Հայաստանում, թէև ազգի առաջադիմութեան նպաստեցին, սակայն այդ էլ ի վնաս ազգայնութեան գաղափարի եղաւ, որովհետև այդ հիմնարկութիւններն օտար լինելով՝ դրանց տւած դաստիարակութիւնն էլ օտար էր. տիրող լեզուն և ոչ թէ ժողովրդի մայրենի լեզուն էր, այլ յունարէնն ու ասորէնը:

Ահա այդ միջոցին սբ. Մեսրոպի վերանորոգած հայ գիրը պատճառ է լինում, որ հայոց մտաւոր զարգացումն ու առաջադիմութիւնը կրկին ուղիղ շաւղով առաջ գայ և այդպիսով շուտով հասնում է հայ գրականութեան ոսկէ դարը: Այն ազգը, որ մոռացութեան տալով իր սեպհական հին գիրը՝ մոռացկանութեամբ սովորում և գործ էր անում յունաց, պարսից և ասորոց տառերը, կարճ ժամանակից յետոյ տէր եղաւ մարդկային մտքի նշանաւոր արտադրութիւններին մէկի, սբ. գրքի գեղեցիկ թարգմանութեան, որ շատ եւրոպացի գիտնականների տեսլով՝ ամենաճիշտ թարգմանութիւնն է և կոչուել է «Թագուհի թարգմանութեան» թէ սրբի-

սի ընդունելութիւն գտաւ սբ. Մեսրոպի գործը հայ ժողովրդի մէջ, կարելի է պարզ տեսնել հայ պատմագիրներին խօսքերից. «Ամենայն անձն յորդորեալ փափաքէր յուսումն հայերէն գիտութեան, որպէս ի խաւարէ՝ յասորի տանջանացն գերծեալք ի լոյսի խնդային»:—Ղ. Փարպեցի:

Ամբողջ ազգը ոգևորւած էր՝ լսելով եկեղեցու բեմից և դասից իր մայրենի բարբառի հնչիւնները. «Յայնմ ժամանակի երանելի և ցանկալի աշխարհս հայոց անպայման սքանչելի լինէր... անդ էր այնուհետև արտալիր ուրախութիւն և ակնավայել տեսիլ հայերւոյն»:—Կորիւն Արանչելի:

Հայոց լեզուի և դպրութեան հաստատման ժամանակին նւիրւած մեր Սքանչելի Կորիւնի այս գեղեցիկ խօսքերը ճշտիւ համապատասխանում են գերմանական բանաստեղծ Ուլրիխ Փօն Հուտտէնի—որ ժամանակակից էր գերմանական կրօնական մեծ յեղափոխութեան—բացազանչութեանը. —«Ո՛վ դար. ուսմունքը ծաղկում են, ոգիքն արթնանում, ապրելը զւարճութիւն է»:

Այն ազգը, որ Աստուծոյ տաճարում պէտք է լսէր յունարէն կամ ասորի լեզուով արտասանած «Հայր մերը» շուտով ունեցաւ յունական ամենաերևելի փիլիսոփաների հեղինակութիւնների թարգմանութիւնը, ամենքն աշխատում էին մայրենի լեզուն սովորել. բազմաթիւ երիտասարդներ դիմում էին Յունաստան, Եգիպտոս և գիտութեան այլ կենդրոններ՝ իրանց ուսման ծարաւը յագեցնելու և հայրենիքի առաջադիմութեան նպաստելու:

Հինգերորդ դարի հայ սերնդի ձգտումը՝ կատարելապէս ուսանել յունաց և ասորոց լեզունները, որպէսզի այդպիսով ծաղկեցնեն մայրենի լեզուն ու գրականութիւնը, կարելի է համեմատել այն շարժողութեան հետ, որ տեղի ունեցաւ Իտալիայում՝ XIV-րդ և Գերմանիայում՝ XV-րդ դարում:

Միջին դարում գերմանական և ռոմանական ազգերը, չընայելով իրենց առանձնայատկութիւններին, ունէին մի ընդհանուր կապ. եկեղեցու կապը միացրել էր բոլորին. լատիներէնը համարւում էր մի ընդհանուր եւրոպական, եկեղեցական լեզու: Հոգևորականներն ամեն տեղ խօսում և գրում էին այդ լեզուով. ամեն տեղ եկեղեցական պաշտամունքը կատարւում էր լատիներէն լեզուով: Տասնչորսերորդ դարից ըսկսւում է յունաց գասական գրւածքների ուսում

նասիրութիւնը և դրա հետ միասին մայրենի լեզուով գրելու ձգտումը: Առաջին փորձերը լինում են Իտալիայում. Դանտէն, Բօկաչիօն, Պետրարկան հարթեցին այդ շաւղը. այս երեք հանձարները զարգացրին մի գեղեցիկ բանաստեղծական ու վիպական նոր մայրենի լեզու և գրականութիւն: Իտալիայի արւեստ խնկարկող սերունդը սքանչանում էր դասական մատենագիրների գեղեցիկութեամբ. յունական գիցաբանութիւնն աւելի էր հիացնում նրան, քան քրիստոնէական վարդապետութիւնը: Գերմանիան ևս հետևելով դասական ուղղութեան, ուսումնասիրում է յունարէնը, բայց առաւելապէս հետևում է քրիստոնէական վարդապետութեան: Սբ. գրքի գերմաներէն թարգմանութիւնն այդ ուղղութեան նշանաւոր արգասիքներից մէկն եղաւ: Սբ. գրքի թարգմանութիւնն է առիթ լինում գերմանացոց մայրենի լեզուի հետզհետէ մշակման և գրականութեան ծաղկման:

Հինգերորդ դարի հայ սերնդի բռնած ուղղութիւնը նոյնն էր. հայերէն դպրութիւնն ուսանում էին՝ սբ. գիրքը և եկեղեցական պաշտամունքը հասկանալու համար. յունարէն դպրութիւնն ուսանում էին՝ հայերէն ճիշտ թարգմանելու համար: Հայերէն դպրութիւնը հինգերորդ դարում այնպէս արագ չէր զարգանայ, եթէ անմիջապէս սբ. գիրքը չըթարգմանէր և դպրութեան նպասակը զլիսաւորապէս եկեղեցական հեղինակութիւնների ծանօթութիւնը չըլինէր: Հարկաւ, այդ նպատակին հասնելուց յետոյ, հայ դպրութիւնը կանգ չառաւ և իր մէջ առաւ նաև պատմական, փիլիսոփայական և գիտութիւնների ուրիշ ճիւղերը:

Քրիստոնէութիւնը մուտ գործելով Հայաստան, իր գոյութեան կուրի մէջ ոչնչացրեց եղածը և տարածեց ժողովրդին օտար՝ ասորերէն և յունարէն լեզուն ու գիրը. այս հանգամանքից առաջացաւ այն անբնական գրութիւնը, որի գէմ մաքառեց հինգերորդ դարի առաջին մասի հայ սերունդը և աջողութիւն ունեցաւ:

Հայոց այբուբենի վերանորոգման հետևանքներն այսպէս համառօտելուց յետոյ, տեսնենք թէ մեր մատենագիրներն ինչպէս են պատմում հայոց գրի «գիտը»: Սբա համար երեք նշանաւոր աղբիւրներ ունենք. ա). Կորիւն Արանչելու գրած սբ. Մեսրոպի վարքագրութիւնը, բ). Մովսէս Խորենացու հայոց պատմութիւնը և գ). Ղազար Փարպեցու հայոց պատմութիւնը: Կորիւն

Արանչելին սբ. Մեսրոպի աշակերտն ու գործակիցն էր և նկարագրում է իր աչքով տեսածը և ականջով լսածը: Մովսէս Խորենացին նոյնպէս ժամանակակից է սբ. Մեսրոպին, նրա աշակերտն է անւանում իրեն, բայց արտասանմանից վերադառնալով՝ այլևս կենդանի չէ գտնում նրան: Մի փոքր յետոյ է գրում Ղազար Փարպեցին հայոց պատմութիւնը, սակայն սա էլ սբ. Մեսրոպի անմիջական աշակերտ Աղանի մօտ էր ուսել և դասուում է Մեսրոպի կրթութեւր աշակերտի շարքը:

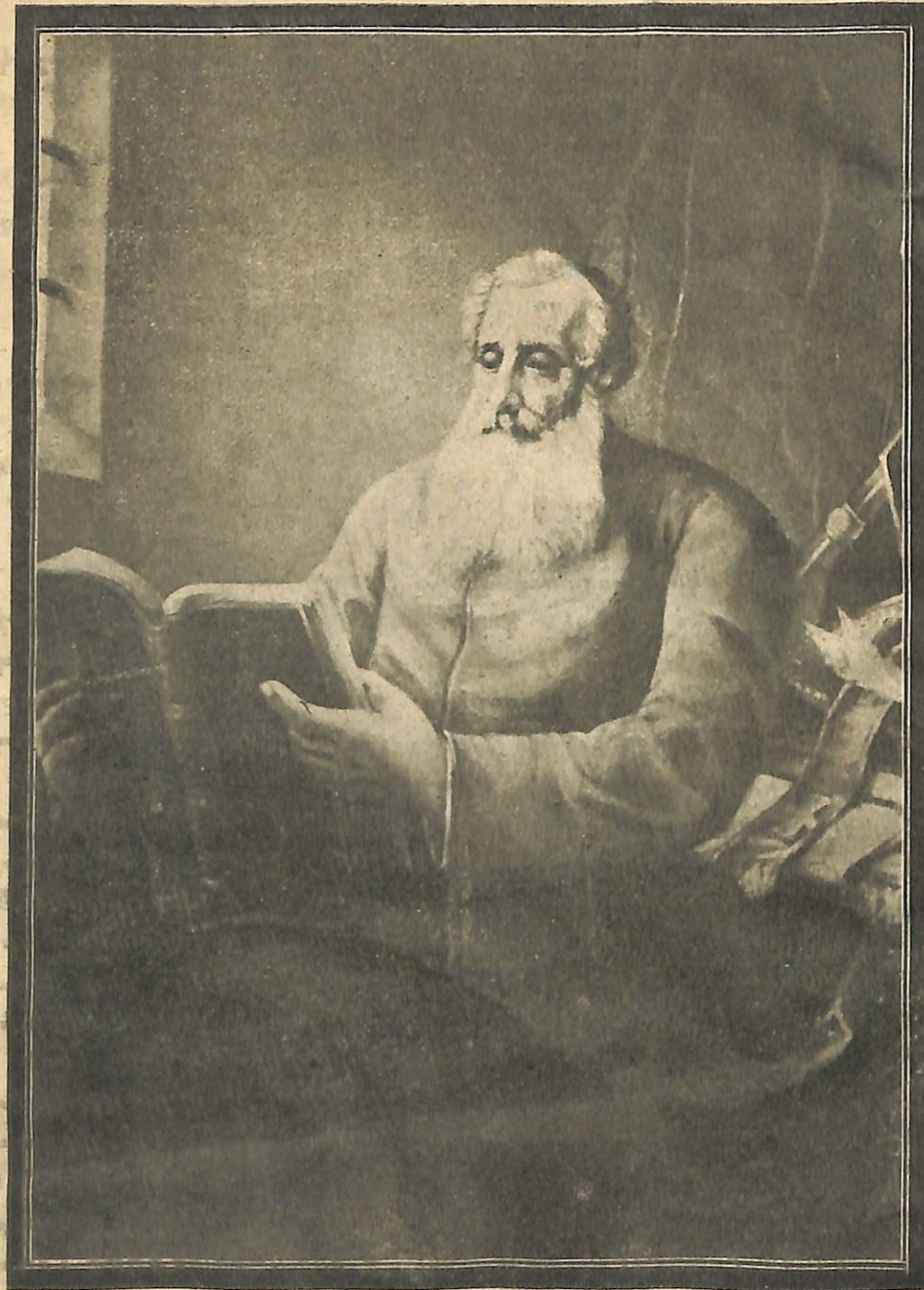
Ահա, այս երեք մատենագիրների տսածներիցն ենք հիւսում հետևեալը:

Գ.

արօն գաւառի Հացեկաց գիւղիցն էր սբ. Մեսրոպը, որ կոչւում էր նաև Մաշտոց. նրա հօր անունը Վարդան էր: Մեսրոպը մանկական հասակում աշակերտում է Մեծն Ներսէս կաթողիկոսին և սովորում է յունարէն լեզուն ու դպրութիւնը: Ներսէս Մեծի մահից յետոյ պատանի և յունագէտ Մեսրոպը գալիս է Արշակունեաց արքունի պալատը և Խոսրով թագաւորը նրան գինւորական աստիճան տալով՝ արքունի դիւանում քարտուղարի պաշտօն է տալիս, որովհետև այն ժամանակ հայոց թագաւորի գործերը՝ վճիռները և հրովարտականքը ասորի և յոյն լեզուով էին գրւում: Այդ ժամանակ հայոց աշխարհի հազարապետն էր Առաւանը: Մեսրոպն ընդունակութիւն ցոյց տալով՝ գինւորական արւեստի մէջ՝ շուտով սիրելի է դառնում զօրավարներին: Սակայն Մեծն Ներսէսի դաստիարակութեան ազդեցութիւնը նրա արտում կրօնական կայծեր էր թողել. գինւորական փայլուն ասպարիզում ևս նա զբաղւում է կրօնական գրքերի ընթերցանութեամբ և մի քանի տարի շարունակ անբիծ վարելով քարտուղարի պաշտօնը՝ թողնում է արքունի իր ծառայութիւնը, գինւորական կեանքը, նոյն իսկ աշխարհիկ կեանքը և վանական դասնում:

Այնուհետև սբ. Մեսրոպն միայնակեաց կեանք է վարում և իր մարմինը ենթարկում զանազան տեսակ չարչարանքի. նրա համբաւը լսելով՝ շատ երիտասարդներ հաւաքւում են նրա շուրջը և աշակերտում նրան: Այնուհետև սբ. Մեսրոպն իր աշակերտներով գնում է Գողթան գաւառը, ուր

Ս. ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ

հեթանոսական պաշտամունքը գեո շարունակ-
ւում էր: Սբ. Մեսրոպն այս գաւառի իշխան
Շամբիթի օգնութեամբ կարողանում է վերջ դը-
նել հեթանոսական կրօնի պաշտմանը և քարո-
զում է քրիստոնէութեան սկզբունքները: Գող-
թան գաւառում աշողութեամբ կատարելով ա-
ռաքելական պաշտօնը, սբ. Մեսրոպն այգտեղից
գնում է Սիւնեաց աշխարհը և երկրի իշխան
Վաղինակի օժանդակութեամբ այգտեղ ևս քարո-
զում ու ժողովրդին հասկացնում է քրիստոնէա-
կան կրօնի ճշմարտութիւնները:

Այս առաքելական շրջագայութիւնների ժա-
մանակ նա տեսնում է, որ իսկապէս ժողովուր-
դը ոչինչ չէ հասկանում եկեղեցու պաշտօնեա-
նների կարգացածից և ինքը ստիպւած է լինում
կարգացածը թարգմանել հայերէն, իսկ եկեղեցու
սովորական պաշտօնեաները չկարողանալով թարգ-
մանել իրենց կարգացածը՝ իսկապէս աւետարա-
նի բովանդակութիւնն անհասկանալի էր մնում
ժողովրդին: Երանելի Մաշտոցը հոգւով տըրտ-
մում էր, տեսնելով որ հայ երիտասարդները մեծ
աշխատանքով և անապին նիւթական կորուստնե-
րով մաշում էին իրենց կեանքը հայրենիքից
դուրս՝ ասորոց դպրոցներում, որովհետև հայոց
եկեղեցու ծիսակատարութիւնը տեղի էր ունե-
նում ասորոց և յունաց լեզուով, որ բոլորովին
անհասկանալի էր ժողովրդին: Սբ. Մեսրոպն եր-
կար ժամանակ մտածմունքի մէջ է ընկնում և
փղծկում, մանաւանդ որ կային հայերէն նշանա-
գրեր, որոնցով կարելի է սեպհական գրով և լեզ-
ւով ժողովրդի սիրտը շահել: Նա լուրջ կերպով
մտածում է վերականգնել հայոց այբուբենը և
երկար ժամանակ զբաղւում է զանազան փոր-
ձերով:

Երբ Սահակ Պարթևը կաթողիկոս ընտրւեց,
Մեսրոպը շտապեց գնալ նոր կաթողիկոսի մօտ
և յայտնեց նրան իր բազմաժամանակեայ մտա-
տանջութեան խնդիրը: Սբ. Սահակը յայտնում է,
որ ինքն էլ վաղուց մտածում է այդ խնդրի մա-
սին և քաջալերելով նրան ասում է. վերցրու-
քեզ հետ և ուրիշ օգնական քահանաներ, որոնց
ես կընշանակեմ: միասին աշխատեցէք. ուր որ
գժւարանաք վանկերը կարգելիս, բերէք ինձ մօտ
և ես կուղղեմ, որովհետև շատ հեշտ է քո ցան-
կացածը գտնել: Սակայն մենք առաջ պէտք է
թագաւորին իմաց տանք այսպիսի մեծ և կարե-
ւոր գործի պէտքը: Ոչ շատ ժամանակ առաջ,
եկեղեցում այդ խնդրի կարևորութեան մասին

խօսելիս մէկն ասել է թագաւորին, թէ մի գիւ-
ղում մի եպիսկոպոսի մօտ տեսել եմ հայերէն
նշանագրեր. թագաւորը յիշում էր այդ խօսքերը
և պատմեց ինձ:

Այս խօսակցութիւնից յետոյ սբ. Սահակը
ներկայացնում է Մեսրոպին Վռամշապուհ թագա-
ւորին և պատմում նրա մտադրութեան մասին:
Վռամշապուհն անձամբ պատմում է, որ երբ ինքը
Միջագետքում էր գտնւում, Հաբէլ անունով մէկ
բահանայ յայտնեց իրեն՝ թէ իր ազգական Դանիէլ
եպիսկոպոսն ունի հայոց լեզւին յարմարեցրած
տառեր. սակայն ինքը, թագաւորն անուշաղբի
է թողել Հաբէլի ասածը:

Սբ. Սահակն ու Մեսրոպը լսելով այս
պատմութիւնը, ուրախանում են և թագաւորին
շտապեցնում, որ զբաղի այս խնդրով. որովհե-
տև հայոց աշխարհի համար այդ գիւտը մեծ նը-
շանակութիւն ունի և իրեն արքային էլ այդ ա-
ւելի մեծ պատիւ կըբերէ ապագայում, քան թէ
նրա աշխարհային իշխանութիւնը: Այս խօսքերը
թագաւորին մեծ բաւականութիւն են պատճա-
ռում և նա փառաբանում է Աստծուն, որ իր
թագաւորութեան ժամանակ այդպիսի մի մեծ
իրողութիւն պէտք է տեղի ունենայ:

Առանց ուշացնելու Վռամշապուհն թագաւո-
րը Վահրիճ անունով մէկին հրովարտակով ու-
ղարկում է Միջագետք՝ Հաբէլ բահանայի մօտ,
որ թագաւորին յայտնել էր հայոց այբուբենի
գոյութեան մասին: Հաբէլ բահանան ստանալով
արքայական հրովարտակը՝ շտապում է Դանիէլ
եպիսկոպոսի մօտ և անձամբ նրանից սովորելով
հայոց այբուբենը, ինքը գալիս է Հայաստան և
այբուբենը յանձնում սբ. Սահակին ու Մեսրո-
պին: Սրանք հարկաւ ցնծութեամբ ընդունում
են այբուբենը և թագաւորից իրաւունք խնդրում,
որ նոր դպրոցներ բանան և հայերէն այբուբենը
սովորեցնեն աշակերտներին: Վռամշապուհը թոյլ
է տալիս և սբ. Մեսրոպն երկու տարի շարունակ
այդ այբուբենի գրերով գրել-կարդալ է սովո-
րեցնում: Սակայն սբ. Մեսրոպը տեսնելով, որ
այդ այբուբենի տառերը բաւական չեն հայոց
լեզւի վանկերն ու կապերը արտայայտելու հա-
մար, ինքն անձամբ գնում է Միջագետք Դանիէ-
լի մօտ, բայց նոր բան չըգտնելով այնտեղ՝ գնում
է Եգիպտոս հեթանոս ճարտասան Պրատոնից խոր-
հուրդ հարցնելու: Պրատոնն ուրախութեամբ ըն-
դունում է նրան, բայց ինքն էլ չըկարողանալով
օգնել՝ խորհուրդ է տալիս Մեսրոպին գիմել Ե-
պիսկոպոսին, որ իր նախկին ուսուցիչն էր եղել:

Սբ. Մեսրոպը Եգիպտոս եպիսկոպոս Բաբիլոնի
օգնութեամբ գնում է Փիւնիկէ և այնտեղից Սա-
մուսատ, որտեղ ապրում էր վախճանաւած եպի-
փանոսի աշակերտ Հոռոփանոսը: Այստեղ նա եր-
կար ժամանակ և համբերութեամբ աշխատում է
իր նպատակին հասնել, այսինքն հայոց այբու-
բենը կատարելագործել. նրա ջանքերը պսակ-
ւում են յաջողութեամբ և իր սուրբ աշով մի
նոր և արանչելի ծնունդ է առաջ բերում. ձևա-
կերպում է ամբողջ այբուբենի տառերը, նրանց
անունները, գասաւորութիւնն ու հնչիւնները
կարգի բերում և լրացնում: Հոռոփանոսն այդ
այբուբենի տառերին վայելուչ ձև է տալիս՝ ու-
րոշելով նրանց երկարութիւնն ու հաստութիւ-
նը: Այս գործում սբ. Մեսրոպին օգնում են յու-
նարէն իմացող իր չորս օգնական քահանաները,
որոնց անունները հետևեալներն են: Յովհանն,
Եկեղեաց գաւառից, Յովսէփ, Պաղանական
տանից, Տէր, Սորձէնից և Մուշէ, Տարօնից:

Սբ. Մեսրոպն իր օգնականներով վերագառ-
նում է Հայաստան. ս. Սահակը և Վռամշապուհն
թագաւորը ցնծութեամբ դիմաւորում են նրան
Ռահ գետի մօտ և մեծ պատուով ընդունելով՝ տօ-
նախմբութիւններ են կազմում այս նշանաւոր
իրողութեան առիթով:

Այնուհետև ամեն տեղ դպրոցներ են բաց
անում և բազմաթիւ աշակերտներին նոր գրով
հայերէն են սովորեցնում. ամեն մարդ ցանկա-
նում էր հայոց լեզուն սովորել և ասորոց ու
յունաց լեզուները սովորելու տանջանքից ազատ-
ւել: Բայց դեռ գժւարութիւն կար, որովհետև
սբ. գրքի մասերը թարգմանաւած չէին: Սբ. Մես-
րոպն իր օգնական քահանաներով չէին վստահա-
նում Աստուածաշունչ գիրքը յունարէնից թարգ-
մանել, որովհետև այնչափ հմուտ չէին յունա-
րէն լեզւին: Այս գժւար դրութիւնից դուրս գա-
լու համար՝ ժողովում են հայոց աշխարհի բո-
լոր աւագ քահանաները, նախարարները, տանու-
տէրերը և սբ. Մեսրոպի առաջնորդութեամբ
գնում են Վռամշապուհ թագաւորի մօտ և այդ-
տեղ բոլորը միասին աղաչում են սբ. Սահակ
կաթողիկոսին, որ յանձն առնէ Աստուածաշունչ
գրքի յունարէնից—հայերէն թարգմանելու ծանր
աշխատանքը: Աւագ քահանաներն ասում են սբ.
հայրապետին. սբ. Մեսրոպը կարգի է բերել ար-
դէն վաղուց գրած հայերէն տառերը, որի գոր-
ծադրութեան համար ոչոք չէր հոգացել և իզուր
և անօգուտ աշխատանք էին թափել ասորոց լե-

զուն սովորելու. ժողովրդի մեծամասնութիւնը
եկեղեցուց դուրս էր գալիս առանց բան հաս-
կանալու, իսկ ուսուցիչները յոգոց հանելով և
հառաչելով զղջում էին իրանց զուր աշխատան-
քի մասին, որովհետև տեսնում էին, որ ժողո-
վրդից ոչոք օգուտ չէր քաղում իրանց հոգևոր
խրատներից. այսպէս տեց, մինչև որ գտնւեց
գիրք: Արդ, ինչպէս որ սբ. Գրիգոր Լուսաւորի-
չը մեր երկիրը լուսաւորեց քրիստոնէական լու-
սով, քեզ է վերապահաւած, իբրև նրա շառաւի-
ղին, լրացնել քո նախորդի թողած պակասը,
Աստուծոյ խօսքը, հասկանալի դարձնելով ժողո-
վրդի համար, դու պէտք է թարգմանես սուրբ
գիրքը, որովհետև այդ բանը, բացի քեզանից, ո-
չոք չի կարող անել Հայաստանում:

Սուրբ Սահակը լսելով թագաւորի, սուրբ
Մեսրոպի և մեծամեծների խնդիրը, հոգով ու-
րախանում է և խոստանում՝ կատարել այդ գոր-
ծը. այնուհետև նա գիշեր ու ցերեկ զբաղւելով
թարգմանում է հին և նոր կտակարաններն ու
մարգարէից գրքերը:

Այս մեծ գործը գլուխ բերելով՝ սբ. Սահա-
կը կարգադրութիւն է անում՝ բազմացնել զբա-
րոցների թիւը ու հայոց լեզուով աւանդել և ու-
սուցանել Աստուծոյ կենդանի խօսքը: Ժողովուր-
դը սկսում է մեծ բազմութեամբ եկեղեցի յա-
ճախել՝ հայերէն լսելու սուրբ պաշտամունքը և
գիտակցաբար ըմբռնելու սուրբ արարողութիւն-
ները: Եկեղեցիները պայծառանում են, շատա-
նում է բարոյիչների թիւը, որոնք ժողովրդին
մայրենի լեզուով մեկնում են սբ. գիրքը և հո-
գևոր մխիթարութիւն տալիս նրան:

Այնուհետև սբ. Մեսրոպը նորից սկսում է
իր նախկին պաշտօնը, քարոզում էր նոր այբու-
բենով. նախ գնում է Մարաց կողմերը, յետոյ
Գողթան և Սիւնեաց աշխարհը:

Սուրբ Մեսրոպը տեսնելով թէ սրչափ բա-
րերար ազգեցութիւն է անում ժողովրդի հոգե-
կան կրթութեան վրայ մայրենի լեզուով ու գրով
աւանդած քրիստոնէութիւնը, բուն քրիստոնէա-
կան ոգով վառաւած՝ մտածում է նաև հայոց դրա-
ցի և հաւատակից ազգերին այդպիսի մխիթարու-
թիւն պատճառել: Անձամբ գնում է Վրաստան,
ներկայանում է վրաց Բակուր թագաւորին և իր
միաբը յայտնում նրան: Բակուրը պատուով ըն-
դունում է նրան և ամեն յարմարութիւն տալիս:
Այնուհետև սբ. Մեսրոպը վրացի «Ջաղա»-ի օգ-
նութեամբ կազմում է վրացերէն լեզւի այբու-

բենը և նրանց էլ միջոց տալիս՝ իրանց մարտնչի լեզուով ու գրով ուսուցանելու դպրոց եղում ու եկեղեցիներում: Յետոյ իր աշակերտներին երկուսին թողնելով Վրաստանում, ինքը գնում է Աղւանք ու նրանց թագաւոր Արսւղէսի և եպիսկոպոսապետ Երեմիայի օժանդակութեամբ ժողովում է աշակերտներ և ուսուցանում: Այստեղ ևս սբ. Մեսրոպին աջողում է Բենիամին հմուտ թարգմանի օգնութեամբ՝ աղւանից լեզուի այբուբենը կազմել: Այս փորձի աջող հետևանքներն էլ տեսնելով՝ իր աշակերտ Յովնաթանին թողնում է Աղւանից երկրում սկսած գործը շարունակելու, իսկ ինքը վերադառնում է Հայաստան:

Գ.

Երբ պարսից բաժնի Հայաստանում այսպէս աջող տարածւում էր հայոց նոր գիրն ու դպրութիւնը, յունաց բաժնի Հայաստանում՝ երկրի կառավարիչներին արգելում էին հայերէն գրի գործադրութիւնը: Սբ. Սահակն այդ խոչընդոտն էլ վերացնելու նպատակով՝ սբ. Մեսրոպին և իր թուր Վարդանին ուղարկում է Բիւզանդիոն երեք նամակով: Նամակներից մէկն ուղղւած էր Թէոդոս կայսրին, երկրորդը՝ Ատտիկոս եպիսկոպոսին, իսկ երրորդը՝ Անատոլիոս զօրավարին:

Թէոդոս կայսրին ուղարկւած նամակի մէջ սբ. Սահակը գանգատում է յունաց բաժնի Հայաստանի կառավարիչներից, որ իրեն արժանավայել ընդունելութիւն չեն ցոյց տւել և այնքան ատելութեամբ են վերաբերել, որ մինչև անգամ սբ. Մեսրոպի կազմած այբուբենն էլ չեն թոյլ տւել գործադրել. վերջը խնդրում է կայսրից, որ հրամայի Յունա-Հայաստանի կառավարիչներին, ընդունել զմեզ և զվարդապետութիւնս մերս: Բիւզանդիոնի նամակներում սբ. Սահակը Մեսրոպին անւանում է մեր ուսուցիչ և մեր աշխարհի ուսուցիչ նշանաւոր տիտղոսով: Բիւզանդիոնում գեսպանութիւնն ընդունւում է կայսեր կողմից մեծ պատուով և վերադառնում Հայաստան՝ կայսեր և Ատտիկոս եպիսկոպոսի նամակներով:

Թէոդոս երկրորդ կայսրը Սահակ Պարթևին գրած պատասխանի մէջ յանդիմանում է կաթո-

ղիկոսին՝ թէ ինչո՞ւ է միացել պարսից թագաւորի հետ և մանաւանդ թէ արհամարհելով յունաց գիտնականներին՝ ասորաց է դիմել տառերի գիւտի համար. այդ պատճառով էլ, ասում է կայսրը, ես համաձայն էի, որ իմ պաշտօնեաները արհամարհեցին և արգելեցին նոր գրքերի մուտքը Յունա-Հայաստանում: Բայց որովհետև Մեսրոպը պատմեց մեզ՝ թէ այդ գիւտը Ատտիկոս շնորհիւ եղաւ, գրեցինք մեր պաշտօնեաներին, որ թոյլ տան նորագիւտ գրով ուսուցանելու և Քեզ էլ պատուով ընդունելու...: Քեզ պատելու համար՝ Վարդանին Ստրատելատ կարգեցինք, իսկ Մեսրոպին առաջնակարգ վարդապետների կարգը դասեցինք:

Ատտիկոս եպիսկոպոսն ևս իր կողմից յանդիմանում է սբ. Սահակին, որ նա տառերի գիւտի համար փոխանակ Բիւզանդիոն դիմելու և Յովհան Ոսկերեքանից խորհուրդ հարցնելու, ասորական գիտնականներին է դիմել. սակայն նոյնպէս ուրախութիւն է յայտնում, որ վերջը հոգւոյ շնորհիւ է տեղի ունենում այբուբենի գիւտը, և յայտնում է, որ կայսեր հրամանով իրաւունք է տրւում սբ. Սահակին՝ նոր դպրութիւնն ուսուցանելու Յունա-Հայաստանում:

Այս թոյլտւութեան հիման վրայ սբ. Մեսրոպը վերադառնալով յունաց բաժնի Հայաստան, անմիջապէս ամեն տեղ դպրոցներ է բաց անում և նոր այբուբենով գրել-կարդալ սովորեցնում: Մէկ գաւառում աջողութեամբ առաջ տանելով գործը՝ իր աշակերտներին կարգում է տեսուչներ, իսկ ինքը գնում է մի ուրիշ գաւառ՝ նոյնը շարունակելու:

Միւս կողմից առաջ էր գնում թարգմանութեան գործը. Յովսէփ և Եգնիկ կողբացի աշակերտներն ուղարկւում են Միջագետքի Եդեսիա քաղաքը, որպէսզի սուրբ հարց գրւածքները թարգմանեն հայերէն և բերեն. սրանք նամակներ տոանալով, թէ սբ. Սահակը և Մեսրոպը ուրիշներին պէտք է Բիւզանդիոն ուղարկեն նոյն նպատակի համար, անմիջապէս թողնում են Եդեսիան և ուղևորւում Կ. Պոլիս: Սբ. Մեսրոպի Ղևոնդ և Կորիւն աշակերտները բարի նախանձով լցւած դէպի իրանց ընկերները, իրանք ևս շտապում են գնալ Բիւզանդիոն՝ նրանց մօտ. նոյնն են անում և Յովհան ու Արձան աշակերտները, որոնք վաղուց ուղարկւած էին, բայց Կեսարիայում մնալով՝ ուշացել էին: Սրանք բոլորն էլ սիրով ընդունւում են Բիւզանդիոնում և ու-

սուիտոցներով յունարէն լեզուն ու գրականութիւնը՝ թարգմանութեամբ են պարապում:

Եփեսոսի ժողովից յետոյ, երբ մեր թարգմանիչները վերադառնում են Բիւզանդիոնից, իրանց ուսուցիչներին, սբ. Սահակին և Մեսրոպին, գտնում են Տարօնի Աշտիշատում և ներկայացնում են ժողովի կանոններն ու սբ. գրքի ստոյգ օրինակները:

Այսպիսով այբուբենի գիւտով ամբողջ Հայաստանում մի նոր կեանք է սկսւում. թէ մանուկները և թէ չափաճանները սովորում են իրենց մայրենի լեզուն և վերջինիս միջոցով հասկանում ու կարդում են եկեղեցական գրւածքները: Գրական շարժումը մի նոր ոգի է առաջացնում ազգի մէջ և բոլորն էլ միահամուռ ձգտում են հոգևոր միութեան. ազգային դադափարը կենդանութիւն է ստանում և քաղաքականապէս երկուսի բաժանւած երկրում ու ժողովրդի մէջ հաստատուն միութեան կապ առաջացնում, որի անհրաժեշտութիւնը շուտով պէտք է երևար: Ասորական ազդեցութիւնն ու դպրութիւնը հետզհետէ տեղի է տալիս, աւելանում է յունական դպրութեան ազդեցութիւնը, բայց այս հանգամանքը այլ ևս վտանգաւոր չէր կարող լինել. ազգային գիրն ու գրականութիւնը սբ. Սահակի և Մեսրոպի տաղանդաւոր աշակերտների շնորհիւ շուտով արիւն ու մարմին դարձաւ հայ ժողովրդի համար, այս պատճառով և յունական գիտութիւնը միմիայն ազգային գրականութեան բարգաւաճմանը կարող էր ծառայել:

Սբ. Սահակ Պարթևը յիսուն և մէկ տարի բեղմնաւոր կերպով վարելով կաթողիկոսական ծանր պաշտօնը՝ քաղաքական շատ դժւար հանգամանքներում յաւերժա յիշատակ անուն թողեց նաև հայոց մատենագրութեան մէջ ամեն կերպ նպաստելով և մասնակցելով թէ նոր այբուբենի կազմակերպութեանը և թէ սբ. գրքի թարգմանութեանը: Հայ եկեղեցին նրան սրբերի դասը կարգեց և հայ ժողովրդին էլ իր անմահ որդոց մատենի մէջ ոսկէ տառերով գրոշմեց Սահակ Պարթևու անունը:

Սբ. Սահակը վախճանեց 438 թ. նաւասարդ ամսի վերջին օրը, իր ծննդեան տարեդարձին: Նաւասարդը մեր նախնեաց հաշուով տարւայ առաջին ամիսն է և համապատասխանում է օգոստոս ամսին:

Ամբողջ հայութիւնը դառնապէս սգալով իր հանձարեղ և մեծ կաթողիկոսի մահը՝ արքայա-

կան պատիւներով թաղում է նրա թանկագին աճիւնը Աշտիշատում. որ կաթողիկոսական կալուածք էր:

Հայաստանի այդ լուսաւորիչ աստղի ընկնուց յետոյ կաթողիկոսական տեղապահ է կարգւում՝ սբ. Սահակից յետոյ հայութեան ամենամեծ հեղինակութիւն ունեցող հոգևորականը, սբ. Մեսրոպը: Սակայն հազիւ վեց ամիս անցաւ և անձ ընկաւ նաև երկրորդ պայծառ լուսատուն, հայ աշխարհի ուսուցանող սբ. Մեսրոպը, որի մասին մեր մեծ պատմաբանը, Մովսէս Խորենացին ասում է. «գերագոնցեց այն ժամանակի բոլոր առաքինի մարդկանցը»:

Սբ. Մեսրոպը վախճանեց Վաղարշապատում, մեհեկան ամսի 13-ին. մեհեկանը համապատասխանում է փետրւարին:

Սուրբ վարդապետի աշխարհային մնացորդներն ամփոփելու համար վէճ է ծագում. ոմանք ուզում են նրա նշխարները թաղել իր ընտանաւոր Տարօնում, ոմանք Գողթն գաւառում, ուր նա քարոզել էր առաջին անգամ, ոմանք էլ ուզում էին Վաղարշապատում թաղել. բայց յողթող է հանդիտանում հայոց աշխարհի հազարապետ Վահան Ամատունին, որ սրբի մարմինը շքեղ հանդիսաւորութեամբ տանում է իր սեպհական Օշական գիւղը և այնտեղ գետնին յանձնում:

Թէ որչափ առաքինի և սուրբ մարդու հրուշակ էր վայելում սբ. Մեսրոպն իր ժամանակակիցների մէջ, պարզ երևում է Մովսէս Խորենացու այն վկայութիւնից՝ թէ այժմ խաչի նշանով լոյս շողաց այն տան վրայ, ուր երանելի հոգին աւանդեց և Օշականի ձանապարհին լուսոյ այդ շողը շարունակ դազաղի վրայ էր, մինչև գերեզման իջնելը:

Օշական գիւղը, ուր ամփոփւած է սբ. Մեսրոպի մարմինը, գտնւում է էջմիածնից գէպի հիւսիս, մօտ երկու ժամ հեռաւորութեամբ Վաղարշապատից. Մայր Աթոռի սեպհական կալուածական գիւղերից մէկն է և մօտ 300 տուն բնակիչ ունի: Սբ. Մեսրոպի գերեզմանի վրայ հայոց հազարապետ Վահան Ամատունին մի հոյակապ եկեղեցի էր կառուցել, 1639 թ. նորոգեց Ֆիլիպպոս կաթողիկոսը: Իսկ այժմեան փառահեղ, սրբաօտաշ քարից շինած, տաճարը կառուցեց երջանկայիշատակ Գէորգ Գ. կաթողիկոսը՝ 1879թ.: Եկեղեցու սեղանի վէճ քարի տակ գտնուող այբի մէջ է ամփոփւած սբ. Մեսրոպի, մեր ազգա-

յին գրի ու գրականութեան հիմնադիր խնկելի անհրաժեշտը:

Տասն եւ հինգ դար շարունակ սրբան արցունք է թափել այդ սուրբ հողակոյտի վրայ, սրբան սիրտ յուզել, սրբան ծունկ չորել և սրբան շրթունքներ են շփել այդ ամբողջ հայութեան հետ անքակտելի կերպով կապած, անմոռանալի շիրիմին: Ո՛րչափ տարբեր զգացմանքի արտայայտութիւններ են եղել այդ արցունքները՝ նայելով թէ որ դարում և ի՞նչ ժամանակ են ցօղել դրանք սրբի դամբարանը. կայ արցունք ուրախութեան և ցնծութեան, կայ և՛ վշտի ու թշուառութեան:

Սբ. Սահակի և Մեսրոպի անունները հինգերորդ դարի սկզբից մինչև մեր օրերը անբաժան մնաց հայ գրականութիւնից և դարձեալ անբաժան կրմնայ, մինչև որ վերջին հայն հայն-ըէն «անխ»-ով կրփչէ իր վերջին շունչը:

Իս. Յարութիւնեան

Վասպուրականի Արծիւր Օշականում.

ՀԱՅՈՑ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ ԾՅՆՎԱՆՈՒՄ

Վանգոյժի, Հայգուժի արիւն-արտասուքով թաթախած փայլուն գրչի հեղինակ Հայոց Վեհափառ Հայրիկը ս. Մեսրոպի Օշական այգում մտքով թռել է իր Վասպուրականը...

Վասպուրականի Արծիւր մտորում է վերածնել Մեսրոպի դարը: Հայոց հայրենասէր կաթողիկոսի մտորումները

ՕՇԱԿԱՆ ԳԻՈՂԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍԱՐԱՆԸ

Աջ ծայրին ս. Մեսրոպի գերեզմանը, որի վրայ կառուցւած է հոյակապ եկեղեցին: Գիւղն ունի մօտ 300 տուն:

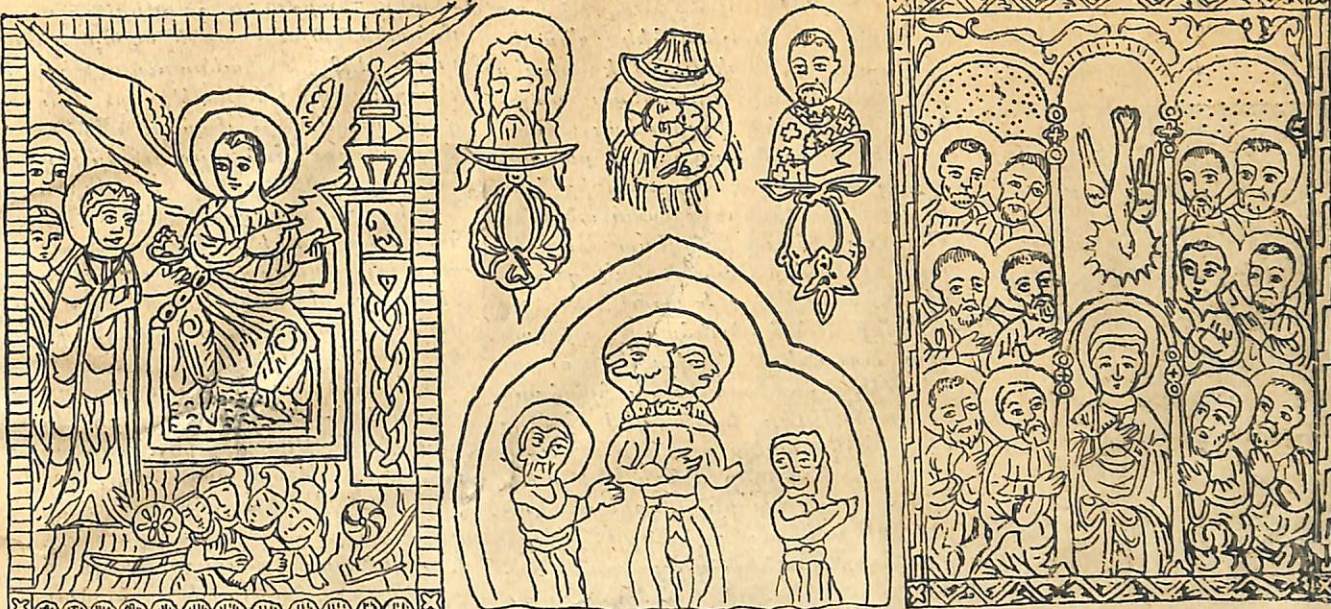
դարաւոր այս կազմին է միայն ըմբռնում. բայց այդ վիթխարի կազմին էլ յանկարծ զետին է տապալում, երկնքին հասնող գագաթը խոնարհում երկրին և, կարծէք ծնրաչոք, ինքն էլ մեռնում, հէնց այն օրն ու ժամին, երբ անվեհեր Վասպուրականի Արծիւր երկիրը է սաւառնում:

Ես այս առասպելիչէ, այլ փաստ ու իրողութիւն: Եւ զեռ ստում են, թէ մեր օրերում հրաշքներ չեն կատարւում:

Բացատրեցէք բնութեան այս գաղանխը: Բացատրեցէք այս զուգատիպութիւնը:

Իսկ մինչև բնութեան հրաշալիքների ու գաղտնիքների բացատրելը, եկէք իրականացնենք հայրենասէր Հայոց Հայրիկի մը տօրումները, եկէք ընկած դարաւոր կազմու տեղը կառուցանենք մի լուսատու փարօս:

S.

Պ Ա Ն Ծ Ա Լ Ի Ն Ա Թ Ն Ի Ք

Արևելքի հին ազգերի մէջ փոքր ազգ ենք համարուել, բայց մեր մէջ էլ եղել են մեծագործ անձեր, գաղափարների հերոսներ, անարիւն ու արիւնոտ նահատակներ, որոնց յիշատակն անմեռ, գործերն անմահ, շունչը ոգևորիչ ու կենդանարար են եղել ազգի համար դարէ դար:

ՄԵՏՆ ՆԵՐՍԵՍ ԳԱՐՔԻ

Ներսէս Մեծ. Գարթեական սըրբազանգոյն կաճառի մէջ մի շողարձակ դէմք. իր պատի՛ Մեծ Լուսաւորչի պէս հաւատով հզօր, այլ աւաւել հայրենաշունչ ու հայրենասէր: Ժամանակակից անարժան հայ թագաւորի արատաւոր գործերի արդար դատաւոր ու աստի՛ պառակտուած նախարարների խրատիչ, երկիցս Հայոց թագաւորների խորտակուած գահը վերականգնող: Հայ ժողովրդի իսկական հայր ու անմահ հայրապետ: Քրիստոնէական

մարդասէր, աղատական գաղափարների մարմնացնող. ուրուկների համար՝ ուրկանոցների հիմնադիր. աղբատների համար աղքատանոցների շինարար ձեռք, որք ու այրիների համար՝ որբանոցների կազմակերպող, պանդուխտների և ճամբորդների համար վանքերի և օթևանների կառուցանող, հայ եկեղեցու ծիսականն ու բարոյականը կազմակերպող և իրաւամբ Մեծ անունը ժառանգած յեանորդ դարերից, գաղափարի նահատակներից մեծագոյններից մինը: Եւ նա, որ իւր հայրենիքին անմահութեան շունչ փչեց. անարժան թագաւորի ապերախտ ներշնչումով թունամահ եղաւ անարգ դաւադրի ձեռքով: «Տխուր դէպք մը, որուն ամօթը՝ դարուց հեռաւորութիւնը չէ կորցած փարատել» ասում է մի բանասէր: Սակայն իր «մարգարէներին կոտորող, առաքեալներին քարկոծող ազգ չար և վատը» անկարող եղաւ Մեծն Ներսէսի պանծալի անունն ու գործերը սպանել, որոնց շողերը ընկնում են դարերի և մեզ վրայ Դ-րդ դարու հեռաւորութիւնից:

ՄՈՒՍԷՍ ԽՈՐԷՆԱՅԷ

Մոյսէս Խոնկաց. Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի հոգուց ծնած, սըրտիցը բեկուած լուսագոյն աշակերտը, Հայոց ազգի անդրանիկ պատմութեան հայրն ու հեղինակը, հանճարեղ հիմնադիրը հայ ազգի ինքնաճանաչութեան, «Հայոց աշխարհի լոյսն ու փառքը», Հայ ազգի ցաւոտ օրերի աղիկուտը ողբերգակը անարժաններին դատող մըտաբանը:

լուս: Նշանց գերեզմանի վրայ ընկած սրտաբեկ հառաչանքով ողբաց հայ գոյգ լուսաւորների հանգչիլը. «աւանդ գրկանացս, աւաղ թշուառական պատմութեանս...»
 Իր անմահ ընկերների հետ հաւաքուեցաւ տգէտ հոգևորականներից, աստաթօս արեղաններից, որոնց ձեռքից ազատուելու համար, ինչպէս աւանդութիւնն է ասում, անյայտութեան մասնեց իրեն, մութացկան դարձաւ խորը ձերութեան օրերում. ցերեկները մախաղն ու-

սին՝ գեղեցիկ քննում քննաց կու ձէթ էր մուրում, գիշերները լերան մի այրում ձէթի ճրագի լուսով «Հայոց պատմութիւնն էր գրում»:

ԱՆՆԱԿ ԹԻՐԱՎԱՅԻ

Սակայն ճիշտ չէր լինում, որ քինա- խնդիր սուա հոգևորականների հա- լածանքը չարատաւորեց Պորինացի Մովսէսին, որ ցայսօր ե-րդ դարու ոսկեղէն գրականութեան ծաղկա- վառ դաշտից ժպտում է ամէնմի գի- տակցող հայի:

Անանիա Երրակացի. է-րդ դա- րը գարգարող մեծ գիտնական, ե- ղակի թուագէտն (մաթեմատիկոս) ու աստեղագէտը, ականաւոր Տիւ- րիկոս «մեծ վարպետի» արժանա- ւոր աշակերտը, որ իր հայրենիքում թուական գիտութիւնները տարա- ծող մեծ ուսուցիչն եղաւ, որին իր արժանաւոր մեծ նախնեաց նման հայը դառն ապերախտութեամբ վարձատրեց: «Թէպէտ և ոչ որ եղև շնորհակալ իմոց աշխատութեանս, ասում է նա, զի ոչ սիրեն Հայքս իմաստ կամ գիտութիւն, այլ ծոյլը են և ձանձրացողք»:

Գրիգոր Նարեկացի. Ո՞վ չէ լսել այդ հոգեղունչ անունը, որ հայ գիւղացին է, որ ժ-դ դարից ցայսօր ուխտի չի գնացել Նարեկացու ուխ- տատեղին, մոմ չի վառել «Ս. Նա- րեկի» այդ սքանչելի աղօթագրքի առաջ, արցունքներով ու յուսով չի կանչել «Ս. Նարեկացի դու իմ մուրազը տաս»:

Անձևացեաց Պոստոլ եպիսկոպոսի որդին Գրիգորը ծնաւ 951 թուա- կանին, Նարեկայ վանքի իմաստուն առաջնորդ Անանիա վարդապետին աշակերտեցաւ: «Այնտեղ իր վարքի սրբութեամբ անարատքաղաքավա- րութեամբ նա մի մարմնաւոր հրեշ- տակ երկաց, իսկ իր գիտութիւնովն ու հանձարովը ժամանակի ամենա-

յայտնի հանձարներից մինը, ասում է բանասէրը:

Բացի իր չնաշխարհիկ «Նարե- կից», որի մէջ վայլում է որպէս ինքնամիտման, կրօնական մտա- ծողութեան մեծ փիլիսոփայ, անօ- րինակ հոգեբան, սքանչելի բանասա- տեղծ, նա գրել է «Ապարանից խա- չի պատմութիւնը», Աստուածածնի ներքողը, «ճառի գովեստ Առաքե- լոց» «ի Սուրբ Յակոբն», «Երգերգո- ցի մեկնութիւնը» և այլն:

Քանի մեծ է հանձարը, այնքան հզոր տգէտների նախանձն ու ա- տելութիւնը: «Նարեկացու հանձարն ու սրբութիւնը իրեն դէմ հանեց ժամանակի ազէտ ու ինքնահաւան գլուխները, որոնք մինչև Անի դնա- ցին կաթուղիկոսին բողբոջու, Նա- րեկացուն ամբաստանելու, նրա միաբանասէր եռանդը յանցանք հա- մարելով»: Սակայն հանձարն ու ա- ռաքինութիւնը մարդկային չարու-

Ս. ԳՐԻԳՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ

թեամբ չեն բժաւորում, ամօթա- պարտ չարերը միայն խղճահարու- թիւն շահեցան իրանց սև հոգիների համար:

Ներսէս Լամբրոնացի. Ադնուա- կան արիւնից սերուած ու ազնիւ, լամբրոնի Օշին Իշխանի և Ներսէս Ենորճալու եղբոր աղջկայ՝ բարե- պաշտ Եանանդխտի որդին, այնքան գեղեցիկ ու վայելուչ մարմնով, նոյնչափ պերճ մտքով ու հոգով, որոնց շնորհիւ Բիւզանդիոնի կայ- սեր, Անտիոքի իշխանի ուշադրու- թիւնն էր գրաւել: Ուսաւ ժամա- նակի բարձրագոյն ուսումները, բայց իւր ծնողաց և աշխարհի փառ- քից երես դարձնելով Սկևռայ վան- քը մտաւ, վանական դարձաւ, իր հանձարի ոյժովը 23 տարեկան հասակում Տարսնի եպիսկոպոսու- թեան աստիճան ստացաւ մնալով և Սկևռայ վանքի առաջնորդ:

Իր կեանքը զբաւոր երկարութեամբ

թեանց նուիրեց, որոնց քանակն ու որակը հիացմունք շարժեցին ժա- մանակի հայութեան և օտար գիտ- նոց մէջ: «Ատենաբանութիւնը» «Պատարագի Մեկնութիւնը», Սուրբ գրքի բաղմաթիւ մասերի «Մեկնու- թիւնները» «Ճառերը» «Քերթողա- կան գրածքները», «Ս. Գրիգոր Նարեկացու վարքը» «Ութն Խոր- հուրդների մեկնութիւնը» և այլն, ահա այն անխորտակելի յուշարձան- ները, որ Լամբրոնացին իր ան- մահութեան համար կանգնեցրաւ իր հանձարովը:

Նախանձի չար լեզուից ազատ չմնաց և Լամբրոնացին: Նրա վրայ բողբոջեցին թագաւորին, կամենալով զրկել տալ նրան պաշտօնից, լսեց- նել նրա կայծակնացայտ լեզուն: Բայց այդ շնորհալու լեզուն ու Լամբրոնացու անմեղութիւնը կա- րողացան ջախջախել ծառայած բանասարկութիւնը և էլ աւելի ա- տելի դարձնել ստոր հոգիները:

Ահա այն պանծալի նախնիք, ո- ռոնց պատկերների շուրջը իրենց մեծ գործերից հիւսած պսակը՝ դրի թոյլ ու հակիրճ խօսքերովս: Որոնց մէջ Լուսաւորչի հաւատն է վառու- ել, Յիսուսի մարգասիրութիւնն է բորբոքել, Ս. Սահակի ու Մեսրոբի հայրենասիրութիւնն է հրդեհել ու ջերմութիւն տուել ցուրտ ազիտու- թեամբ կարկամած հայութեանը:

Իցիւ թէ հայութիւնը կամ հայ եկեղեցին մեր բոլոր պանծալի նախ- նեաց պատկերները մոռացութիւ- թիւնից ու փոշիներից հանէր, նը- րանց շուրջը, նրանց մեծ գործերի նկարագրութիւնը դնէր ու հայ տը- ների սեղանի վրայ դնէր, որ հա- յութիւնը գիտակցէր, տաքանար ու

Ս. ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ

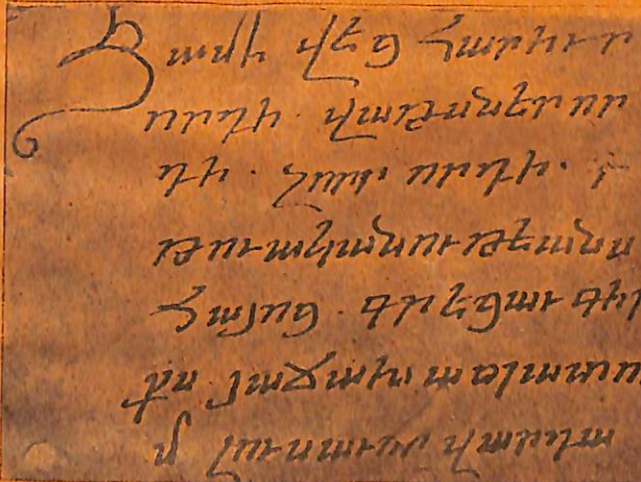
ինքզինքը շարժամարէր օտար մը- թին գազանաշատ սնտառների ճամ- փան բռնելով:

Բննիկ վարդապետ,

Բ. Նկ. Ե.

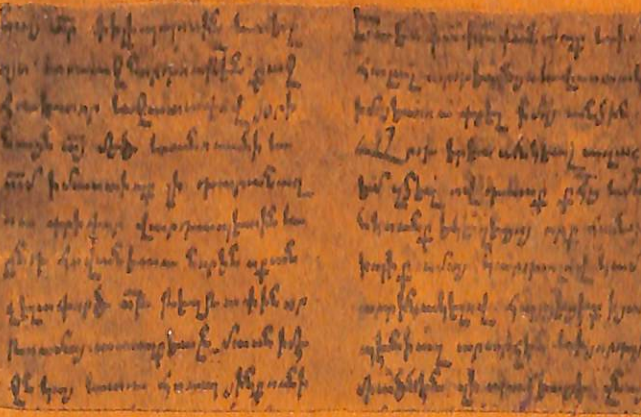
առել նաև երկաթագրի մասին. է. դարը հայ ճարտա- րապետական արևեստի զարգացման լուսագոյն շրջան- ներից մէկն է. այդ դարից մնացած արձանագրութիւն- ներն էլ իրենց գեղեցիկութեամբ և կանոնաւորութեամբ գերազանցում են Է. Թ. և Ժ. դարու սկզբներին ար- ձանագրութիւններին, որքան էլ վերջիններս քիչ լի- նեն համեմատութեան համար. երկաթագրի զարգաց- ման հայրենիքը Հայաստանն է, իսկ բոլորագրինը՝ Կի- լիկիան: Այստեղ հայ թագաւորներն ու իշխանները, կաթողիկոսներն ու եպիսկոպոսները հովանաւորել են

Նկ. Թ.

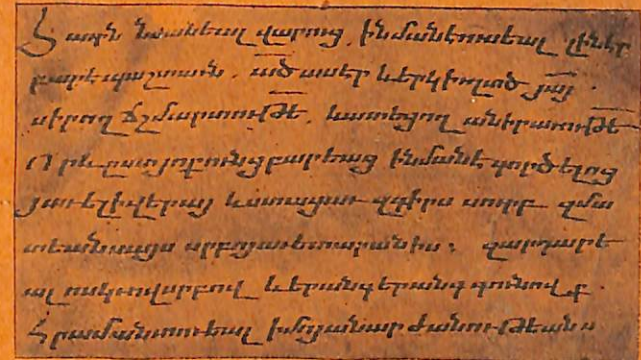
գրչութեան և նրա հետ կապւած մանրանկարչական արեստը. այդ շրջանի լուսագոյն ձեռագիրները բարձ- րաստիճան անձանց սեպհականութիւն են մեծ մասով:

Հայ գրի տեսակները չորսի կարելի է բաժանել. երկաթագիր, բոլորագիր, նոտրագիր, եւ շեղագիր. իւրաքանչիւր ստորաբաժանութեամբ և անցման շը- ջաններով: Երկաթագիրը հայ գրի խոշոր տեսակն է

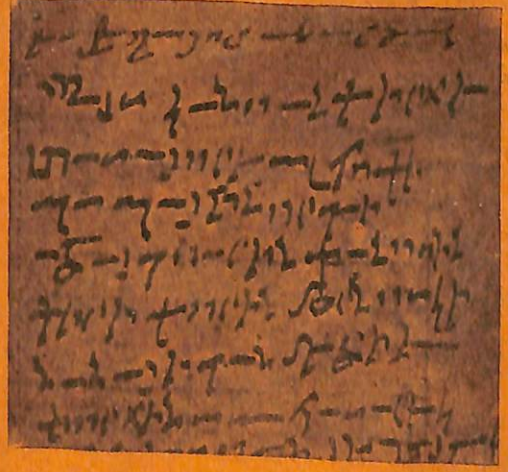
Նկ. Ը.

(Նկար ա. ք.), որ գրեժողրում է ձեռագիրների մէջ մինչև ժ.Գ. դարը ներկայ տպագրութեան գլխատուե- րը: Երկաթագրի միւս տեսակներն են միջին (Նկար գ. և փոքր, արկաթագիրները (Նկ. դ.) իրենց պէսպիսու- թիւններով: Հին և ձեռագրութիւնների գիրը սովո- րաբար խոշոր կա՛ Մեսրոպեան երկաթագիրն է, բայց կան նաև անցման բոլորագրով և շեղագրով արձանա- գրութիւններ:

Բ. Նկ. Գ.

Նշանաւոր նկարիչ և գրիչ Թորոս Ռուկնի ձեռքը: ԺԲ. դարու կէսերից արդէն երկաթագիրը ռեզի է տալիս բոլորագրին, (Նկ. Ե. Գ. Է.), որ, բնչպէս վերև նկատեցինք, ներկայ տպագրութեան գիրն է և կատարելապէս տիրապետող է դառնում ժԳ. դարում: Նոտրագիրը (Նկ. Ը.) գործադրել է սկսում ժԳ. դա- րից, բայց ոչ երբէք այնպիսի ընդարձակ ծաւալով, ինչպէս բոլորագիրը: Գրքերի մէջ ամենից քիչ ընդու- նելութիւն է գտել շեղագիրը (Նկ. Թ. Ժ.), որ մեր ներկայ սովորական գործածութեան գիրն է, համեմա- տաբար աւելի դիւանական թղթերում, անհատական

Նկ. Ժ.

յիշատակարաններում, հազարաւոր զէպրում նաև ար- ձանագրութիւնների մէջ: Ռուբրիկանց իշխանների և յետին շրջանի կաթողիկոսների գիւմաստան թղթերն ու կոնդակները գրւած են շեղագրով կամ նոտրա- գրով:

Գարեգին վաղապետ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿՏ ԶՈՒՔԼԵԱՆ

ՆԱԻԻԹ ԱԼԵՃԱՓԱՆԱԽՐԱԲԱՆ

Տ. Տ. ՎԱՐՔ Է.

ՍՐԵՏՆԱԳՈՅՆ ԿԱՔՈՂՈՅՈՒՄ ԱՐԵՎԱՏՅ ՀԱՅՈՑ
ԱՐՁԱՐ ՀՈՂԱՅԻՆՈՐՄԻԹՈՒՄՆԵՐ ԱՆ ՔՈՅԼՏԻՈՒԹՅԱՆ

Մ Ի Ե Մ Ղ Ի Ե

ՏԵԾԵՐԻ ՔՈՒՏԻ 1500-ԸՐԵՏԻ ԵՐ ՏՊԵՂՔՈՒԹԵԼԵՆ 400-ԸՐԵՐԻՆ

ՅՕԼԱՅԻՍԸՄԲՈՒԹԵԱՆ

Տ Օ Շ Ա Կ Ա Ր Գ Ը

Արքայժ. հոկտեմբերի 11-ին, երկրպետն ժամը 3-ին, նախկին վանդապետներ պատգամաւորներն և ամբողջ ժողովուրդին արեւելցութեամբ՝ հանդիսարար թախտով կ'ընում է Մայր Տաճար՝ ներկայ կիսկուր ու Քարգանայց իշխանակիւ կառարեւելք նախանուակին:

Շարքաժ. ու Քարգանայց ասոսիսին, հոկտեմբերի 12-ին, առաւտեան ժամը 8-ին հանդիսարար կրկ նորից վիճակարարեան Տ. Տ. Գեղազ Ե. Կաթողիկոսի Օջախան՝ ուղեկցութեամբ ամբողջ ժողովուրդին և գաղտնաւորներին:

Պատգամազ (ժ. 10-ին) ու Մկրտիկ Գեղեցեանի վերայ՝ Հողմանկան զգև և արարգրութեան վառախարհորհի կիսախառնութեանն: Օգոս (ժ. 2-ին), ուղեկցելով Եւփրատ:

Կիրակի՝ հոկտեմբերի 13-ին, ժամը 9-ին, Մայր Տաճարի իջնան սեղանի վրայ հանդիսարար պատգամ և արար հարցադիտական ժողովանց:

Պատգամազ յետոյ՝ ժամը 12-ին նիստարարում ցերեկոյնի կողմնակցութեամբ և կրօնաբանութեամբ: Օտոյ՝ ժամը 3-ին, հետադիտական ընթացքով:

Շարքաժ եւ կիրակի երկուսից ժամը 7-ին և երկուշաբթի առաւտեան 10-ին՝ ձեւարարում զիսական քեֆերամանիք և խոջոցք Գակցուկին՝ ուղղադրութեամբ խնդիրները շարժել:

ՀԱՅՈՑ ԲՈՂՈՐ ՔՆՈՒՄՈՒՄ

Շարքաժ, հոկտեմբերի 12-ին, ու Քարգանայց ամեն օրը՝ և կերեցական դասի, կողմնական ամբողջ կազմի և արդարին հաստատութիւնները ներկայացրուցիւններ և սլակեցութեան ներկայութեամբ՝ հանդիսարար պատգամ և բացատրութիւն երկուսին՝ ամեն կողմնական նշանութեան:

Հողմանկան զգև և արարգրութեան արեւտի վառախարհորհի իշխանակին:

Կիրակի՝ հոկտեմբերի 13-ին, հանդիսարար պատգամ և արար հարցադիտական ժողովանց նշան: Օրը՝ անդաւան պայտաններին նախկով, կազմակերպել գրասեան և երաժշտական ցիւրեկով կամ երկուսի՝ կերպերցուցան և այլ արարին հաստատութիւնները պաշտօնատար անձանց ներկայութեամբ: Հանդիսարար ժամը արար մերտով և ու Քարգանայց կամ ու կջմբանի շարքանով:

Շարքաժ, յան կերպերի անհարկ կողմնակցութեան կողմնակցութեամբ և կառարարի սի կամ զի յան կերպերի անհարկ կողմնակցութեամբ:

ՍՐ ԱԳԻՐ ՏՍՍԸ ԲՈՒԹԵԱՆ

ՔՈՒՏԻ ԵՄՍՈՒՄ

1. Հոկտեմբերի 6-ին քաղաքի բոլոր հայ կիւրեղիներում ու գաղտնաբաց յետոյ կը կ'ընին քարոզներ արդարին մեծ տոնի մասին:

2. Հոկտեմբերի 11-ին քաղաքի բոլոր հայ գրքարաններում քառասունութիւնը արարարում է 3-րդ դասից յետոյ, այս ուսուցիչները քաղաքում են ամբողջ աշակերտութեան մեծ տոնի նշանակութիւնը:

3. Հոկտեմբերի 12-ին ու Քարգանայց ամեն կանայց առաջ կերկրցում մատուցում է ու պատարագ քաղաքն ամբողջ հոգևոր դասի ներկայութեամբ: Պատգամազ և Աջառ ներկայացրուց: Պատարագից յետոյ կը կատարուի հոգևորական հայ զրի և ողբերգութեան վառախարհորհի իշխանակին: Եկեղեցում ներկայ են կիսկուր քաղաքի բոլոր հայ և պեռական գրքարանները աշակերտութիւնը և հայ ուսուցչական դասը: Հրահրում են ներկայ կիսկ հայ ազգային և կաթողիկոսական հաստատութիւնները, այս վառախարհորհինը, արձեատար քաղաք իր գրքարաններով և ամբողջ հայ ժողովուրդը:

4. Հարցը Գրաճարակցական Ընկերութեան հաստատութեամբ Արարական թատրոնում անդի կուսնայ ձրի ներկայացում հայ աշակերտութեան համար:

5. Երկուսիան Տ ժամին Քեֆուկի ժողովարարում անդի կուսնայ տոնին ներկայութեամբ գաղտնաբանութիւնները:

6. Հոկտեմբերի 13-ին, վանայց առաջ կերկրցում մատուցում է ու պատարագ ամբողջ հոգևոր դասի և կիրակիայ բոլոր հաստատութիւններին և ժողովուրդի ներկայութեամբ: Պատարագից և թեան Առաջնորդը: Պատարագից յետոյ կը կատարուի հարցազ, ժողովուրդը: Այսպէս հանդիսարար արար կերկրցում է կերկրցական թախտով կազմարի զգևը ներկայան զարդրել նոր լեզու:

Պարբերի գանձարում անդից քաղ կանի թիւք Առաջնորդը մի քառասունութամբ:

Հանդիսին հրահրում են կիսկուր պեռական քաղաքի անհարկ կողմնակցութեան և քաղաքի բոլոր կառարարական հաստատութիւններին ներկայացուցիւնը:

Հրահրում քաղաքի ջիւրերի համար կը կ'ընին քառասունութին ուսուցիչ լեզուով:

Հանդիսին կը ներկայան զորտարութիւնը արար արար:

Գր. Հարցը ձր ներկայան կը ներկայան թիւք: 7. Նոյն օրը եկեղեցան թիւքի ժողովարարը գաղտնաբաց անդի կուսնայ քաղաք:

8. Հոկտեմբերի 14-ին Արարական Թատրոնի 8-րդ կիսկուր և տոնին ներկայան ներկայացում կ'ընան անհարկ կողմնակցութեամբ:

Առաջնորդ Միստրոս

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0122715

